

3. Современная экологическая политика. <http://www.greensalvation.org/>
4. Кондратьев К.Я., Демирчян К.С. Климат земли и «Протокол Киото» // Вестник Российской Академии Наук. 2001. N 11. С. 1002.
5. Матвеева Е.В. Экологическая политика Евросоюза // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2010. N 6. С. 311.
6. Дикусар В.М. Право окружающей среды Европейского союза // Современное право. 2007. N 8. С. 91.
7. Мохаммад С.А. Формирование элементов международного экологического управления в экологической политике Европейского союза // Евразийский юридический журнал. 2013. N 12. С. 37.
8. Ohliger T. Environment policy: general principles and basic framework [Электронный ресурс]. - http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.4.1.html.
9. Grant W., Duncan M., Newell P. The Effectiveness of European Union Environmental Policy. – New York: St. Martin’s Press, 2000. – 7-12 p.
10. Гусев А.А. Политика Европейского Союза. // Институт сравнительной политологии РАН. М., - 189 с.
11. Байкушикова Г.С. Еуропада экология саласында саясаттың қалыптасуының кейбір мәселелері

ӘОЖ 314.1

ЕУРОПАНЫҢ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ: КЕШЕ, БҮГІН, ЕРТЕН.

Шынтаева Диана Ахметқызы

diana.shyntaeva@gmail.com

Аймақтану кафедрасының 3 курс студенті

Халықаралық қатынастар факультеті

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші - Шадаева Ш.А.

Демография (грекше. demos-халық және grapho-жазу) халық қоныстануы туралы ғылым, халық санының өзгеруін, туу мен өлім-жітімді, көші-қонды, жыныстық-жас құрылымын, ұлттық құрамын, географиялық бөлінуін және олардың әлеуметтік-экономикалық, тарихи және басқа факторларға тәуелділігін зерттейді.

Қазіргі таңда Еуропа халқының адам саны азайып келеді. Бұл үрдіс ХХ ғасырдың соңынан анық байқалады және таяудағы онжылдықта жеделдейді. Бүгінде орташа статистикамен, еуропалықтар 40 жылдық межеден асып кеткен жоқ.

Қоныстандырудың ғылыми теориясы еңбекке қатысатын халықты қоғамның басты өндірістік күші, бүкіл қоғамдық өндірістің негізі ретінде қарастырады. Экономикалық ортамен үнемі өзара іс-қимыл жасай отырып, халық оны қайта құруда белсенді рөл атқарады. Сонымен қатар, халық құрылып жатқан барлық материалдық игіліктердің басты тұтынушысы ретінде де әрекет етеді. Сондықтан халық саны – әрбір елдің және бүкіл адамзаттың дамуының маңызды факторларының бірі.

Жер бетіндегі ғасырлар бойғы халықты қоныстандыру мәселесі ғалымдар, саясаткерлер, қоғам қайраткерлерінің алдында тұрған барлық жаһандық мәселелердің ішіндегі жетекші болып табылады. Халықтың саны, құрамы, қозғалысы және әлеуметтік-экономикалық құбылыстар өзара байланысты болып келеді. Адамзат әр түрлі мемлекеттер арқылы қоғамдарды дамыту, өмір үшін қаражат өндіру процестерін реттеуге, өмір сүрудің

лайықты деңгейі үшін жағдай жасауға, ұрпақ өрбіумен байланысты процестерді реттеуге тырысады.

Ғаламшарда адам саны үнемі өсіп келеді. Халық саны ең жылдам өсіп келе жатқан елдер әлі де дамыған 50 елдің қатарына кіреді. Қазіргі уақытта әлемде халқықтың өсуінің 95% —ы аз дамыған аймақтарға, ал 5% - ы дамыған аймақтарға тиесілі. Егер әлемдегі туу жағдайы бүгінгі күнге сәйкес дамуды жалғастырса, 2050 жылға қарай дамыған елдердің халқы жалпы алғанда жыл сайын орташа есеппен 1 млн адамға азаяды, осылайша дамушы елдердің халқы орта есеппен жыл сайын 35 миллионға, оның 22 миллионы неғұрлым аз дамыған елдерге келеді [1].

Еуропа Одағының (ЕО) халқы 2040 жылы халық санының күрт қысқаруымен өз шыңына жетеді деп күтілуде [1]:

- Румыния мен Германияда (-19%),
- Болгарияда (-27%),
- Латвияда (-26%) және
- Литвада (-20%).

XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап демографиялық үрдістер ресми статистика бойынша бақылауға алынған кезде қазіргі заманғы Еуропалық Одақтағы халықтың жыл сайынғы өсімі 0,5-1% шегінде ауытқыды. Алайда, бұл үрдіс 1960 жылдары күрт өзгерді және бір ұрпақ ішінде өсу қарқыны туудың жалпы коэффициентінің ұдайы нашарлауына байланысты нөлге дейін баяулады. 1960-шы жылдардың басында бұл көрсеткіш шамамен 2,66 құрады, ал 1990-шы жылдардың соңына қарай 1,46-ға дейін төмендеді.

Туудың жалпы коэффициентінің төмендеуі жаһандық құбылыс болып табылады. Алайда, дамушы елдерде-Елеулі құлдырау аясында-ол халықтың жай өсімін молайту үшін қажетті 2,1 сындарлы деңгейден едәуір жоғары қалды; дамыған елдерде, әсіресе ЕО-25-де, 1,46 көрсеткіші қоғамды қолдау үшін жеткіліксіз [2].

Кең халықаралық салыстырулар бірінші туудың жасы мен туудың жалпы деңгейі арасында тығыз байланыс бар екенін көрсетеді. Норвегия бойынша егжей-тегжейлі деректер жиынтығынан 40 жылдық кезеңде жалпы коэффициенті барлық жас топтарында төмендегенін көруге болады, бірақ төмендеудің негізгі бөлігі 20-24 және 25-29 жас аралығында болды. Мұның басты себептерінің бірі-білім берудің өсіп келе жатқан деңгейі. Жас ер адамдардың, әсіресе әйелдердің жоғары білім алуына қарай некеге тұру мерзімі кейінге қалдырылады. Екінші жағынан, жастар арасындағы жұмыссыздықтың неғұрлым жоғары деңгейі мектеп жылдарының ұзақтығын арттыруға және некелесу немесе бірінші босану кейінге қалдырылуына ықпал етеді [1].

Еуропа өз халқының санын тек иммиграция арқылы сақтай алды. Батысеуропалық елдер 1960-шы жылдардың басында еуропалықтар қарастырмаған бос жұмыс орындарын толтыру үшін гастарбайтерлерді "импорттай бастады".

Бұл гастарбайтерлер негізінен Жерорта теңізінен (Францияға) және Түркиядан (Германияға) келді.

Бірінші араб мұнай санкциясынан кейінгі 1970–ші жылдардағы экономикалық құлдыраудан кейін еуропалық елдердің көпшілігі еңбек иммиграциясы үшін өз есіктерін жапты, алайда жыл сайын Батыс Еуропаға шамамен 500 000 иммигрант – негізінен отбасын біріктіру туралы істер және 400 000 баспана сұраушылар келеді [2].

1980 жылдан бастап иммигранттардың болашағы нашарлады. Көшіп келушілер бастапқыда, негізінен өңдеуші өнеркәсіпте келген жұмыс орындарының едәуір бөлігі жоғалып кетті. Нәтижесінде көшіп келушілер арасында жұмыссыздық деңгейі өте жоғары. Сонымен қатар, Батыс Еуропа халқының арасында тез өсіп келе жатқан мұсылман қауымдары туралы аландаушылық артуда [3].

Жоғары лауазымды билік иммиграцияны қолдайды. БҰҰ баяндамасында 2050 жылға

дейін қазіргі деңгейде халық санын сақтау үшін Еуропада жыл сайын 1,6 миллион жаңа иммигранттар, яғни барлық уақыт кезеңінде 80 миллион адам қажет екендігі айтылған.

Еуропалық комиссия (ЕК) сондай-ақ иммиграцияны қолдайды. 2003 жылғы хабарламада комиссия бала туу деңгейінің төмендеуінен және өмір сүру ұзақтығының ұлғаюынан ЕО халқының қартаюын көрсетті, бұл 2020 жылға қарай жұмыс істейтін халық санының 25 штатта 303 миллионнан 297 миллионға дейін қысқаруына әкеп соғады. Аз жұмыс күші аз экономикалық өсуді білдіреді, сондықтан экономикалық көші-қон тұрақты экономикалық өсу үшін қажет.

Модельдің есебі егжей-тегжейлі және сәл өзгерген суретті береді. Егер осы үрдісті сипаттайтын үрдістер болашақта ұзақ басым болады деп болжайтын болсақ, бұл-мұсылман емес халықтың жалпы туу коэффициенті 1,48 деңгейінде болады, ал мұсылман халқы қазіргі (бағалау) деңгейде қалады 2,7, онда ЕО-25 халқының жалпы саны айтарлықтай өзгермейді (тек 4 миллионға ұлғаю болады), бірақ бұл өзгермейтін халық мұсылман емес халықтың 71 миллион қысқаруының және мұсылман халқының шамамен осындай (75 миллион) ұлғаюының нәтижесі болып табылады.

Нәтижесінде ЕО-25 мұсылман халқының үлесі 2050 жылға қарай қазіргі 3,7% - ға қарағанда 20% - ға жуықты құрайды. Сонымен қатар қарттығы бойынша масылдық коэффициенті (64 жастан асқан халықтың 15-64 жастағы халыққа қатынасы) қазіргі 24,3% - ға қарағанда 41,7% - ға дейін өседі [4].

Жұмыс күшіне келетін болсақ, жоғарыда айтылған болжамдарға сүйене отырып және еңбек өнімділігінің 2% деңгейінде жыл сайынғы өсуін болжай отырып, ЖІӨ-нің орташа жылдық өсу қарқынын таяу жарты ғасыр ішінде 1,8% - ға бағалауға болады.

Егер бұл үрдістер ұзақ мерзімді перспективада сақталса, онда 22-ғасырдың соңына қарай бастапқы еуропалық халық жалпы санның тек 10% - ын ғана құрай отырып, қазіргі деңгейдің бестен біріне дейін қысқарады.

Бірақ бұл толығымен алынып тасталмаса да, өте сәтсіз болып көрінеді. Сондықтан, бір ұрпақ бойында еуропалық мұсылмандардың туудың жалпы деңгейі тұрақты халықтың 2,1 деңгейіне дейін төмендейді деп болжауға әбден болады. Сондай - ақ, БҰҰ-ның болжамына сәйкес 2050 жылдан кейін таза иммиграция болмайды деп болжауға болады [1].

Бұл жағдайда Еуропадағы мұсылман халқы 80 миллионға жуық адам деңгейінде тұрақтанады, ал жалпы туу коэффициентінің өзгермеген (1,48) салдарынан мұсылмандар жыл сайын 1% қарқынмен қысқартылмайды.

Егер еуропалықтар тірі болуды қаласа, таза иммиграция бар ма, жоқ па, олар жалпы туу коэффициентін 2,1 дейін арттыру керек. Байырғы еуропалықтар өздерінің жалпы бала туу коэффициентін тұрақты халықтың 2,1 деңгейіне дейін бір ұрпақ ішінде арттыру тәсілін таба алады деп болжаймыз. Бұл жағдайда-иммиграция (жылына 1,2 млн.) және мұсылман туу (2,1-ге дейін төмендеу) бойынша бұрынғы жорамалдар кезінде-еуропалық (ЕО-25) халық қазіргі заманғы деңгейде тұрақтанады, ал мұсылман халқының үлесі жалпы санның 16% деңгейінде тұрақтанады.

Экономикалық тұрғыдан қарағанда, иммигранттарсыз қарттық бойынша асырауындағылардың коэффициенті айтарлықтай өседі, бұл зейнетақы жүйесі мен денсаулық сақтау жүйесіне төзімсіз жүктеме тудырады. БҰҰ болжамы мен Кофи Аннан болжамды проблемаларды болдырмау үшін жаппай таза иммиграция ұсынады [1].

Қазіргі уақытта бірқатар дамыған елдердегі демографиялық дағдарыс халықтың ұдайы өсуінің бұзылуына, оның ескіруіне және санының қысқаруына алып келді. Азия, Африка және Латын Америкасы елдерінде керісінше халықтың тұрақты өсуі байқалады [5].

Бүгінгі таңда үшінші әлем елдерінде 3 есе көп адамдар өмір сүреді, дамағыман елдерге қарағанда.

Сонымен бірге экологиялық проблемалар ұлғаюда. Егер жақын арада өмір,

адамдардың экологиялық санасы деңгейінде де өзгерістер болмаса, онда биосфера адамзаттың өсуіне төтеп бере алмайды. Бұл Жаһандық экологиялық апатқа әкелуі мүмкін.

Санын реттеу мақсатында-халықты, мемлекет іске асырады, демографиялық саясатқа бағытталған не тууды арттыру, ол әдетте үшін экономикалық жағынан дамыған елдерінің, не бала туудың төмендеуі, бұл дамушы елдерде болуы тиіс.

Демографиялық үдерістерді егжей-тегжейлі талдау және болжау қоғам дамуының өзекті мәселелерін қозғайтын мәселелерде шешімдер қабылдау кезінде негіз болып табылады. Демографиялық болжам экономикалық, әлеуметтік, мәдени, саяси және басқа да факторлар жиынтығының әсеріне ұшыраған халықтың табиғи және механикалық қозғалысының әртүрлі сипаттамаларын есепке алу қажеттілігімен байланысты неғұрлым күрделі ғылыми міндеттердің қатарына жатады. Сондықтан кез келген демографиялық болжам ықтимал сипатқа ие.

Жоғарыда айтылғандардың ішінен келесі қорытындылар жасауға болады.

Қазіргі заманғы демографиялық ахуалдың ықтимал қаупі алдағы екі онжылдықта Жер шарының халқы 1,5 есеге көбейеді. Жер бетінде 2075 жылға қарай 9 млрд. адам өмір сүретін болады. Халықтың өсуі (демографиялық жарылыс) экономикасы аз дамыған елдерде байқалады, онда білім мен біліктіліктің жетіспеуі байқалады. Ал санның күрт ұлғаюын басу үшін шаралар қолданылатын елдерде мәселелер - халықтың қартаюы байқалады (мысалы, Қытай).

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Организация Объединённых Наций. Общее будущее общими силами. Информационная панель ЮНФПА /Доклады о народонаселении мира. Перспективы мирового населения, 2019 год (өтініш берген күні:02.03.2020 ж.) [//https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/population/index.html](https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/population/index.html)
2. Eurostat statistics explained, Data extracted in November and December 2017 (өтініш берген күні: 02.03.2020 ж.)
3. Демографическая история Европы; Ливи Баччи Массимо; Перевод: Миролубова А., 2010 г. (өтініш берген күні:02.03.2020 ж.)
4. Foreign policy; Europe Is Destined to Age—but Not to Suffer the Consequences Migration and higher fertility can't alter the course of Europe's graying, but there is a strategy to avoid disaster. By Nicholas Gailey January 24, 2020, 12:24 PM (өтініш берген күні:04.03.2020 ж.)
5. Организация Объединённых Наций; Население мира по оценкам ООН 2019 года; № 821 – 822 1 - 25 августа 2019; Екатерина Щербакова. (өтініш берген күні:05.03.2020 ж.)